

**POSTLIBERALISMUL RORTIAN
ÎN FILOSOFIA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ:
„SINCRONISM“ ȘI CONCEPTUALIZARE**

HENRIETA ANIȘOARA ȘERBAN*

Abstract. *The study starts from the observation of a phenomenon of synchronism in contemporary political philosophy in the case of postliberalism. The approach interprets synchronism in the case of the political philosophy of Richard Rorty (including Rortian postliberalism), and it discusses this connection to the contemporary paradigms of political philosophy. The investigation presents the main characteristics of postliberalism highlighting also the relation of the covenants of postliberalism to the creation and the multiplication of the premises of dialogue between contemporary Romanian thought and the Western thought, as well as the opening toward the circulation of values and the ease of the circulation of values. Also, the wider cultural dialogue occasioned by postliberalism in Romania is interpreted here as a symptom of the open discourse, of the liberal discourse in the open democratic society, and as a possible premise even for the originality of interpretation of liberalism in contemporary political science, which is not necessarily an obstacle to original content.*

Keywords: *synchronism, Europeanization, dialogue, postliberalism, ironism.*

Introducere

Filosofia rortiană anunță noi resurse ale postliberalismului și un tip de revirement ideologic reformativ în lumea democrațiilor liberale contemporane. Filosofia privirii spre în afară, ca filosofie a deschiderii, receptivității și a includerii este semnificativă pentru domenii foarte diverse, de la filosofia politică a relaționării și comunicării la filosofia socială și a sistemelor. Deși tematica face trimiteri spre atâtea domenii, dimensiunile principale indică problematica subiectivismului, cosmopolitismului și discutarea relației dintre individual și social, dintre particular și universal.

* CS III dr. la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române; membru corespondent al Academiei Oamenilor de Știință, henrietaserban@gmail.com.

Buna receptare a postliberalismului lui Rorty în România poate fi interpretată, pe de o parte, ca un element metonimic pentru un fenomen „sincronist“ în filosofia politică românească de astăzi, iar pe de altă parte, această bună receptare reprezintă un punct de pornire pentru o serie de conceptualizări originale și fertile în filosofia politică. Între interpretările rortiene românești voi valorifica și perspectiva pe care am evidențiat-o în lucrările noastre privind ironismul rortian, care a trecut mai degrabă neobservat, în pofida importanței reale a aspectelor incluse în acest ironism rortian pentru teoreticienii postliberalismului.

Perspectiva noastră pornește de la observarea unui fenomen sincronist în filosofia politică contemporană, fenomen ce nu reprezintă multiplicarea formelor fără fond, ci un punct de pornire pentru crearea unui conținut original care să fie conectat la dezbaterile contemporane. Pornind de la exemplul postliberalismului lui Rorty, studiul discută această racordare la paradigmele contemporane de filosofie politică accentuând crearea și multiplicarea premiselor dialogului științific între România și Occident, precum și deschiderea spre circulația valorilor și facilitarea acesteia. De asemenea, în acest studiu, dialogul sincronist, văzut ca o stare de consonanță cu vremurile și ca înscriere în dialogul de mare importanță al vremurilor, este interpretat aici ca un simptom al discursului de mare deschidere și receptivitate, stimulat de dimensiunea liberală a societății democratice contemporane în calitatea acesteia de societate deschisă, și ca o posibilă premisă chiar pentru originalitatea demersului interpretativ de factură rortiană.

Sincronism lovinescian și sincronizare de idei

Interpretarea se întemeiază pe ideile lui Eugen Lovinescu. Sincronizarea despre care vorbea Lovinescu era, pe de o parte, un fenomen de corelare a unor structuri mentale ale societăților diverse aflate în dialog, cărora spiritul veacului sau *saeculum* le trasa direcția de evoluție și le impunea ritmurile și, pe de altă parte, era un fenomen de adecvare și de intrare în dialog, pentru verificarea perspectivelor, ideilor și contribuțiilor. Desigur, acesta vorbea despre societățile europene și despre europenizare, dar coordonatele acestei discuții pot fi extinse pentru a evalua aspecte ale societății globale, ale cunoașterii și, desigur, pentru cazul nostru (sincronismul ocazionat de ideile rortiene).

Este interesant să pornim de la observația că E. Lovinescu, cel care a elaborat teoria sincronismului, avea o puternică vocație critică, iar un anumit tip de vocație critică este specific și pentru postliberalism. Lovinescu reușește să evite judecățile critice de tip ideologic și inflexibilitatea morală asociată. Această perspectivă lovinesciană asupra menirii criticului, evadat din plutonul prejudecăților facile, introduce în definiție elemente afective de natură universal umană și chiar un element de inspirație și muzicalitate în munca specifică criticului. Demersul critic al lui Lovinescu era hrănit cu operele antichității și se situa în opoziție cu locurile comune, prejudecățile și opiniile curente, împletind scepticismul moral

cu relativismul estetic.¹ Astfel, sincronismul lovinescian este în sine un caz de ironism rortian, *avant la lettre*, după cum vom vedea în continuare.

Sincronismul lovinescian pornește de la ideea de dezvoltare împreună, care se conturează și dintr-o simplă perspectivă etimologică. Orice societate este influențată în evoluția ei de evoluția altor societăți, dar deși această dezvoltare împreună aduce după sine o relativă nivelare, aceasta nu este uniliniară și nu este ferită de importul de catacronii și involuții.

Ideile lovinesciene însele sunt între anumite limite manifestarea unui fenomen de sincronism. El preia de la sociologul francez G. Tarde ideea de contagiune mentală, care era utilizată pentru studiul relațiilor dintre indivizi. Sincronismul lovinescian devine o expresie a dialogului cultural și filosofic european: el valorifică această idee pentru studiul relațiilor dintre societățile europene, dar îi schimbă și sensul. Astfel „contagiunea“ dintre națiuni are loc dinspre exterior spre interior și nu invers ca la Tarde.

Dar poate cea mai importantă realizare a sincronismului este discuția despre dimensiunea ideologică. Lovinescu înțelege că acțiunea creatoare a ideologiei apusene este o manifestare a sincronismului. El arăta: „Prin acțiunea creatoare a ideologiei apusene și prin influența capitalismului, societatea noastră și-a schimbat revoluționar structura; pe temelii agrare s-a ridicat civilizația burgheză. Pornind din stratele adânci ale sufletului, literatura n-a putut ține pasul revoluției formelor sociale; (...) ea a luat o atitudine critică față de revoluția socială“.² Sincronizarea nu consideră că există un fond separat de formă, deși pentru mulți este încă un proces de evoluție de la forme la fond, sincronizarea se referă la fondul și la fluxul de idei și nu ignoră importanța fondului. El considera că „axa vieții noastre politice și culturale s-a schimbat din Răsărit în Apus; de ea se leagă viitoarea formă revoluționară a societății românești“.³

Discuția lovinesciană, limitată la modernizarea românească în context european, își păstrează interesul și într-un context mai larg, al investigației despre adecvarea cunoașterii românești actuale la realitățile, la cuceririle și la imperati-vele societății globale a cunoașterii. Jocul subtil dintre nouitate/inovație și imitație descrie dinamica acestei societăți globale a cunoașterii și, totodată, miezul demersului lovinescian.

Lovinescu era convins că destinul modernității românești nu putea fi acceptat decât „de sus în jos“, prin acordare la ritmul și dinamica mecanismelor generatoare de progres ale civilizației europene, prin consacrarea activismului mimetic ușor de recunoscut în presiunea din afara fenomenului românesc spre interiorul său. Eugen Lovinescu nu excludea prin sincronism, ca primă etapă, orientarea spre formule tranzitorii, căci „simbolism, poporanism, țărănism – toate se vor scutura ca și frunzele pădurii spre a îngrășa pământul pentru rodirea viitoare“⁴. Și putem observa astăzi chiar o atracție a teoriei politice pentru „– isme“.

¹ <http://www.ipedia.ro/eugen-lovinescu-209>.

² Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, București, 1972, cap. 4.

³ *Idem*.

⁴ Eugen Lovinescu, „Curentele ca frunzele“, în: *Rampa*, 24 decembrie 1911.

Numeroși critici au indicat limitările sincronismului, imposibilitatea unidirecționalității culturale, politice și ideologice a dezvoltării societăților. Alții au subliniat, după caz, importanța catacronismului, protocronismului și sincronismului. Pentru argumentația mea, acțiunea ideologică a inovației reprezintă o mare realizare a sincronismului, explicată, din perspectivă lovinesciană, ca o „trezire“ din „somnul tradiției“.

Postliberalismul rortian și valorificarea acestuia

De asemenea, postliberalismul rortian poate fi privit ca o „trezire“ din „somnul tradiției“ – fie aceasta tradiție a liberalismului modern, întru eliberare de prejudecăți, loc comun sau capcane și prescripții ideologice. Rorty este astăzi tradus, dar și comentat în România, ca prezentă teoretică interesantă. Angela Botez s-a ocupat de Richard Rorty în contextul studiilor sale despre filosofia continentală, cu interes pentru pragmatismul rortian. În articolul „Între modernitate și postmodernitate. Perspective actuale în filosofia de tip continental (Derrida, Rorty, Vattimo, Paul de Man)“⁵, autoarea corelează ideile acestor autori contemporani, evidențiindu-le importanța. De asemenea, în cartea *Postmodernismul în filosofie*⁶, Angela Botez analizează poziția rortiană între contribuțiile americane la postmodernism alături de Paul de Man, Schrag, Sallis, Heelan și Ramsey, arătând, în fiecare dintre aceste cazuri, modalitățile postmoderne de urmărire a cunoașterii, modurile de continuare a tradițiilor critice moderne implicate în deconstrucția esențialismului, fundaționalismului, pozitivismului și reprezentationalismului dezvoltate de modernism în filosofie. Se evidențiază contribuțiile rortiene la filosofia cunoașterii și la filosofia contemporană, în general. M. Bahtin, „profet“ al postmodernității, în *Omul dialogal* (Vasile Tonoiu) susține importanța conceptelor cheie cum ar fi dialogicul, polifonia, heteroglossia și carnavalescul. Astfel, concepte înrudite (de tipul profetiilor bahtiniene, al polifoniei, al omului dialogal) caracteristice schimbărilor de paradigme ce pun sub semnul întrebării modernitatea (universalismul și reprezentationalismul ei) sunt identificate de Angela Botez și la C. Rădulescu-Motru, I. Petrovici, L. Blaga, C. Noica, E. Cioran, M. Eliade, creând o familie a gânditorilor contemporani de felul lui Gadamer (dialogul emancipator), Habermas (permanența *telos*-ului reprezentat de înțelegere și relaționare în conversație) sau Anthony Giddens („democrația dialogică“) și James Clifford (dialogul este oportunitate pentru desființarea imperialismului, europocentrismului sau unicității autorității etnografice).⁷ Richard Rorty este firesc să fie inclus în această familie care contribuie la conversația despre cunoaștere a umanității prin redescoperirea lumii și a situațiilor individuale.

În lucrările noastre am valorificat contribuția pragmatică rortiană în sensul interpretării personajului liberal rortian, „ironistul“, ignorat de mulți alți comen-

⁵ Vezi „Revista de filosofie“, nr. 5-6/2003.

⁶ Angela Botez, *Postmodernismul în filosofie*, București, Editura Floare albastră, 2005. Vezi paginile 86-109.

⁷ Angela Botez, „Scrierea filosofică – o întreprindere esențial comunicativă“, recenzie la lucrarea *Omul dialogal*, de Vasile Tonoiu, în: *Revista de filosofie*, XLIX, 3-4, București, 2002, pp. 413-418.

tatori români și străini, valorificând ideile rortiene despre personajul ironist ca pe un „om dialogal“ (care apare și în scrierile lui V. Tonoiu), ca pe un tip special de liberal și ca pe un promotor al postliberalismului, al profunzimii apropierii transculturale și metaculturale de alți oameni și în acest sens am valorificat și dimensiunea feministă a liberalismului rortian, precum și relația postmodernă dintre comunicarea pozițiilor ideologice ale indivizilor și putere, prin „redescriere“.

„Redescrierea“ este un termen cheie în explicarea postliberalismului menit a explica emanciparea individului de locurile comune, a evidenția importanța perspectivei în poziționările politice individuale și a prezenta o poziționare autoironică în raport cu ceilalți caracteristică individului postliberal generic, care reprezintă o cheie pentru realizarea toleranței. În teza noastră de doctorat (mă refer în special la perioada de elaborare cuprinsă între anii ianuarie 2005 – mai 2006) aduceam argumente în acest sens și pentru a surprinde schimbarea de paradigmă de la liberalism la postliberalism, evidențiind și indiciile discursive ale acestei schimbări de paradigmă. Tot în 2006, studiul lui Brad Frazier intitulat „The ethics of Rortian redescription“⁸ arăta: „Anumite caracteristici ale relatării lui Richard Rorty cu privire la ironia liberală au provocat o critică serioasă de pe poziții morale din partea semenilor. Mai ales ideea lui Rorty că orice poate fi făcut să arate bine sau rău prin redescriere a șocat filosofi ca Richard Bernstein sau Jean Bethke Elshtain, spre exemplu, ca ceva hazardat din punct de vedere moral. În acest articol, examinez aceste critici și clarific semnificațiile și implicațiile poziției rortiene. Argumentez că o lectură mai atentă a lui Rorty arată că poziția sa nu este nici criticabilă și nici depravată. În schimb, ideea că orice poate fi făcut să arate bine sau rău prin redescriere reprezintă o idee profundă și pătrunzătoare care *susține toleranța, imaginația morală și auto-creația înnoitoare* [subl. ns.]. La concluzii, abordez și posibilele tensiuni între ceea ce înțelege Rorty prin redescriere și susținerea pe care o argumentează pentru cinste și rolul pe care distincția sa privat–public o joacă în ameliorarea acestor tensiuni“.⁹ Pentru Rorty, spațiul public este al ironiei, de fapt, spațiul de desfășurare publică pentru personajul ironist (personaj desemnat prin „she“ sau „ea“ după cum vom vedea) care vede aproape o îndatorire în a nu lua de bune poziționările și recomandările ideologice care circulă în societate și a le redescrive (regândi și reformula) pentru sine, o redescriere pentru care își angajează responsabilitatea (și civismul), care îngăduie toleranța socială și politică. Încrâncenarea nu-și mai are locul atunci când indivizii înțeleg puterea (ideologică a) redescrierii, sub vraja căreia poți cădea sau pe care o poți adopta ca instrument de emancipare. Iar spațiul privat este al speranței: de împlinire personală, de împlinire familială etc.

Postliberalismul rortian este generat de contextul filosofic al cotiturii lingvistice și pragmatice din filosofia contemporană, care refuză să se „privească în

⁸ *Philosophy Social Criticism*, June 2006, vol. 32, no. 4, pp. 461-492. doi: 10.1177/0191453706064020

⁹ *Idem*.

oglanda naturii“. Astfel, discursul liberal „ironist“¹⁰, diferit de „discursul liberal metafizic“ (adevărul e unic și inconfundabil, dedus din raționamentul potrivit și din informațiile potrivite), nu consideră stadiul gândirii discursive drept *cunoaștere*, și nici cunoașterea nu o consideră explicabilă prin noțiuni ca „realitate“, „esență reală“, „punct de vedere obiectiv“ sau „corespondența limbajului cu realitatea“. Conform observațiilor din lucrarea noastră *Paradigmele diferenței în filosofia comunicării. Modernism și postmodernism*, liberalismul rortian pune în centrul discuției *individul ironist*, cu un discurs emancipat, multicultural și inclusiv sau *integrativ* pentru a prelua un termen consacrat de Angela Botez; în viziunea mea, scopul este de a găsi un vocabular care reprezintă ceva în mod adecvat, acționând ca un mediu de transmitere transparent. La ironiști, „vocabular final“ nu înseamnă „unul care le descalifică pe toate celelalte“ sau „acela care satisface criteriile de finalitate, adecvare, optim“, o acumulare și o poziționare față de lume și societate la un anumit moment în timp, unul care pentru moment este cel mai bun. Este o perspectivă pragmatică. În această perspectivă nu se consideră că există o reflectare a realității întocmai și de aceea înțelegerea realității nu poate fi considerată ca guvernată de criterii ultime, ci de criterii ce pot fi înțelese într-un mod mai personal. Criteriile, arată Rorty nu sunt la ironiști altceva decât platitudini, apreciind contextual termenii unui vocabular final aflat în folosință la un moment dat. După Rorty, ironiștii adoptă o perspectivă similară cu Davidson în ceea ce privește inabilitatea noastră de a păși în afara limbajului pentru a îl compara cu altceva. Dacă raportează poziționarea ironistă la filosofia lui Heidegger, observă un acord între poziția ironistă și poziția heideggeriană care acceptă contingenta și istoricitatea limbajului.¹¹

În studiile noastre evidențiem personajul liberal central care pune acum în discuție valorile, adevărurile, perspectivele asupra vieții cotidiene. Rezultatul perspectivei rortiene este un intelectual modest, ironic și autoironic. Aceste calități sunt identificate în raportarea sa, spre exemplu, la cultura occidentală (vezi termenii grandioși și unicitatea lor călăuzitoare pentru cunoaștere odinioară: „adevăr“, „raționalitate“ sau „metodă“, „progresul“ cultural ori științific).¹² Pentru Rorty, cunoașterea și meditația asupra cunoașterii sunt parte din efortul personal și subiectiv de înțelegere a societății depus de individul reprezentativ pentru postliberalism, de ironist, și nu doar apanajul epistemologului. Redescrierea, centrală pentru ironism și solidaritate socială, este parte a unui proces dual de cunoaștere și înțelegere a lumii de factură antimetafizică, anti-esențialistă și anti-reprezentationalistă.

În acest demers deschizător de posibilități pe care-l propune R. Rorty există o nuanță care merită discutată. Personajul central al demersului postliberal este individul care înțelege corelația dintre redescriere și ironie în sensul unei auto-

¹⁰ R. Rorty, „Private Irony and Liberal Hope“, traducerea autoarei, în: Walter Brogan, James Risser (ed.), *American Continental Philosophy*, Bloomington și Indianapolis, Indiana University Press, 2000, pp. 45-46.

¹¹ *Ibidem*, p. 47.

¹² Vezi și interpretările cele mai cunoscute, semnate de către Lyotard și Rorty.

ironii și care folosește redescrierea ca instrument emancipator. Dar personajul în jurul căruia se construiește postliberalismul este declinat la feminin și este prezentat ca o operă în desfășurare, în schimbare. De aici incertitudinile sau neclaritățile modelului, complexitatea acestuia, dar și centralitatea toleranței prin cunoaștere diversă, „expunere la diferite vocabulare“, sau experimentarea universal umană a suferinței și a pericolului de a fi umilit. Să preluăm definiția amplă și extrem de importantă (dar relativ ignorată) pe care o propune Rorty: „Voi defini «ironistul» ca pe cineva care îndeplinește trei condiții: (1) *Ea* (subl.ns.)¹³ are niște îndoieli continue și radicale privind vocabularul final pe care îl folosește în mod curent, fiindcă a fost impresionată de alte vocabulare, niște vocabulare luate drept finale de către oameni sau cărți pe care le-a întâlnit; (2) ea realizează că argumentul formulat în vocabularul ei actual nu poate nici garanta, nici dizolva aceste îndoieli; (3) în măsura în care meditează asupra situației ei, ea nu consideră că vocabularul ei este mai aproape de realitate decât al altora, fiind în relație cu o putere care nu-i aparține. Ironiștii înclinați spre meditație consideră că orice alegere între vocabulare nu se face nici în cadrul unui metavocabular neutru și universal, și nici prin vreo încercare de a lupta pentru a depăși aparențele, pentru a descoperi realitatea, ci pur și simplu printr-un mod de a gândi care conduce la decizia de a înlocui vechiul cu noul.“¹⁴

În concluzie, Rorty numește oamenii de acest fel „ironiști“ pentru că aceștia înțeleg că orice poate fi făcut să arate fie bine, fie rău, prin *redescriere*, și renunțarea lor la conceperea criteriilor de alegere între vocabulare finale, arată Rorty, îi pune în postura pe care Sartre o denucea „meta-stabilă“: niciodată capabili pe deplin de a se lua în serios – iată un spirit critic care ne amintește de spiritul lovinescian – fiindcă sunt mereu conștienți că termenii în care s-ar descrie sunt supuși schimbării, precum și de contingenta și fragilitatea propriilor vocabulare (a propriilor perspective asupra lumii și vieții) și astfel a propriilor ființe.

După cum arăt și în teza de doctorat, Vasile Tonoiu descrie omul dialogal, mai degrabă considerându-l un reper ideal și un orizont ironist ideal și nu realizat pentru timpurile contemporane. V. Tonoiu arată că trăim timpuri dialogale, active și cooperante, situate departe de izolare sau indiferență.¹⁵ Tonoiu abordează prin „omul dialogal“ o problematică antropologică, cu anumite consecințe relevante pentru lumea contemporană, deopotrivă sociale și epistemologice. Atât cultura, cât și demersul științific sunt de reinvestigat din perspectiva dialogică, valorizând totodată și valențele etice ale unei astfel de perspective. Și acestea sunt *re-semnificate*, adică *re-descrie* (subl. ns.). Ceea ce se află dincolo de para-

¹³ Se folosește pronumele *she* în textul original, pentru a sublinia și aspectul feminist al deschiderii de perspective: metafizicianul este mai degrabă „el“, așadar personajul reprezentativ pentru postliberalism este de fapt *ironista*, fiindcă personajul este desemnat prin „ea“. Dar printre ironiste, pot fi eventual și „ei“; de vreme ce nu se precizează altfel, este posibil – n. trad. Privind în mod holist postliberalismul rortian înțelegem recursul la pronumele *she* ca pe o subliniere a caracterului inclusiv și solidar al teoriei și nu ca pe o susținere a postliberalismului ca feminism exclusivist.

¹⁴ R. Rorty, *op. cit.*, pp. 45-46.

¹⁵ Vasile Tonoiu, *Omul dialogal. Un concept de răspântie*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995.

digmele conceptuale și de matricele disciplinare formează zona firească de activitate științifică, efort de redescoperire și de depășire a canoanelor impuse de autorități științifice (cândva productive, acum, conform interpretării lui Tonoiu, subiect religios pentru epigonii lor). Iată de ce acest efort de resemnificare prezent la Tonoiu poate fi văzut ca un demers de redescoperire ironist. Și în alte lucrări (*7 zile gânditoare, Obstacolul limbii*) filosofia rortiană este valorificată explicit ca prezență semnificativă între perspectivele filosofice contemporane: cotitura lingvistică, neoretorica și neopragmatica. Cărțile acestui autor folosesc dialogul pentru a evidenția comunicarea profundă dintre aceste paradigme înrudite filosofic, dialogul subliniind și maniera „relativ spontană” de remodelare a ideilor filosofice (caracteristică și procesului ironist de redescoperire).

V. Macoviciuc comentează cartea *Omul dialogal* semnată de V. Tonoiu, valorificând în acest sens nu numai temele rortiene, ci și teme derivate, astfel: „deprinderea de a discuta problema comunicării în termenii modelului elaborat de inginerii de comunicații a devenit o barieră epistemologică”.¹⁶ Macoviciuc interpretează și valorifică aici un proiect original de conceptualizare – evidențiat prin redescoperire unele „ontologii ale omului” fără a aduce domeniul interdisciplinar al comunicării într-o categorie logică rigidă. „Ideațiile îngust specializate sunt convertite într-o experiență globală și semnificativă aptă să corijeze excesele auto-valorizatorii, pasiunile antieretice, și să facă posibil dialogul perspectivelor (care investighează dialogul) într-un laborator al complementarității posibile. Printr-o dinamică de implicare/dezimplicare, asumare/distanțare, internalizare/exterioritate simulată față de specializările științifice amintite, de fapt, Vasile Tonoiu respinge închiderea metodologică, dar mai ales refuză și deconspiră ideologiile tacite/latente/disimulate care formează/informează/deformează practicile științifice, distorsionându-le valoarea”.¹⁷ Aceste *eforturi* de redefinire, conștiente fiind, decelează caracteristica epistemologiei noi, singura funcțională pentru postliberalism și pentru omul dialogal. „Introducerea în ecuația cercetării a experienței trăite, a orizonturilor de așteptări, eșecuri și proiecții modulate în dialogul fapt-de-viață este o condiție necesară – dar, desigur, aceasta nu poate fi și o condiție suficientă – pentru înlăturarea/subminarea/transgresarea blocajelor epistemologice provenite din presuposițiile care, inițial, fac posibile decupajele specializate”.¹⁸

Din perspectiva liberalismului rortian, avem următoarea clasificare: discursuri așa-zis clasice, „metafizice”, de fapt, liberale tradiționale, care se întemeiază pe o dimensiune esențialistă, raționalistă, metafizică, și discursuri ironiste, postliberale, care sunt antiesențialiste și antireprezentationaliste. Rorty arată: „Obiectul distincției este, iarăși, contingența limbajului nostru – privind ceea ce are în comun bunul simț al culturii noastre cu Platon și Kant dacă este fie relatarea exactă

¹⁶ Vasile Macoviciuc, „Un proiect de conceptualizare filosofică”, recenzie la *Omul dialogal. Un concept răspântie*, în: *Revista de filosofie*, XLIX, nr. 3-4, București, 2002, p. 419.

¹⁷ *Ibidem*, p. 420.

¹⁸ *Idem*.

a ceea ce este lumea, fie doar o marcă ce caracterizează discursul unor oameni care au moștenit un anumit segment din continuumul spațiu-timp.¹⁹ Discursul liberal tradiționalist, sau „metafizic“, cum spune Rorty, se întemeiază pe o tradiție lipsită de probleme insurmontabile – căci particularul (ceea ce este „grecesc“, sau „occidental“, sau „burghez“) este o cale de acces către universal. În acest sens, discursul tradițional liberal acceptă teoria platoniciană a reamintirii (prezentă într-o altă formulare și la Kierkegaard) care, susținând interioritatea „adevărului“, implică prezența unor criterii încrustate în noi înșine datorită cărora recunoaștem vocabularul final „corect“. Pentru Rorty, miza discursului liberal tradiționalist este generată de prezența criteriilor necesare și suficiente generării răspunsurilor „corecte“. Evidențiez că autorul explică pe larg limitele relativismului rortian și măsura în care acesta este caracterizat în special prin deschidere, dat fiind că Rorty însuși explică fie nuanțările, fie limitările generate de istorism, ironism și contingentă. Limitele acestea ale relativismului funcționează și ca limite ale individualismului postliberal, crescut în spiritul pluralismului valorilor și al multiculturalismului tolerant. Această deschidere se întemeiază pe refuzul cruzimii (Rorty o citează pe J. Shklar). Refuzul cruzimii devine un criteriu non-lingvistic care acționează alături de ironism și de efortul de redescoperire și acceptare a vocabularelor multiple pe care se bazează, pentru a realiza toleranța postliberală și solidaritatea. Nu în ultimul rând, individul generic, caracteristic pentru postliberalism, ironistul este o ironistă, „ea“²⁰ vizibilă și activă, politic și discursiv și subiectiv. Personajul liberal poate fi declinat politic la feminin fără ca ordinea postliberală, instituțională, juridică, socială etc. să fie dată peste cap, și fără a aduce atingere individualismului central pentru postliberalism.²¹

Bogdan Mihai Popescu abordează contribuția rortiană la liberalism²², evidențind că Rorty prin ironism, care este important pentru dezbateră neîngrădită și schimbul liber de opinii, acestea devin cu adevărat „mijloace indispensabile în crearea unei societăți democratice liberale, susținând că nu este nevoie ca acestea să conducă la un acord general“²³ sub niciun aspect, deoarece argumentele sale îl conduc la o observație extrem de importantă: o „societate liberală este rău servită printr-o încercare de a o înzestra cu fundamente filosofice“.²⁴ Autorul face și o paralelă între ideile lui R. Rorty cu cele ale lui J. Rawls. Astfel, B. M. Popescu arată că cei doi filosofi susțin importanța culturii politice (publice), Rawls prin fidelitate angajată pentru valorile specifice liberale, iar Rorty, printr-un re-

¹⁹ R. Rorty, *op. cit.*, p. 48.

²⁰ Vezi nota 5.

²¹ Henrieta Anișoara Șerban a valorificat aceste idei în lucrările *Paradigmele diferenței. Modernism și Postmodernism în filosofia comunicării*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2007 și *Ideologiile reformatoare*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2010.

²² Bogdan M. Popescu, „Perspective liberale și libertariene în gândirea politică americană“, în vol. *Tendințe actuale în filosofia politică*, coord. de Gabriela Tănăsescu, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2010, pp. 91-114.

²³ *Ibidem*, *passim*.

²⁴ *Idem*.

fuz al fundamentelor ultime, de tip metafizic, esențialist și reprezentationalist, de o factură postmodernă, „pentru orice încercare de a oferi fundamente raționale pentru sisteme de valori și concepte”.²⁵

Eugen Huzum identifică proiectul rortian²⁶, și anume „proiectul redescrierii anti-reprezentationaliste a cunoașterii”. Idealul cunoașterii nu mai este la Rorty reprezentarea întocmai a realității, pe de o parte deoarece aceasta este imposibilă și pe de altă parte deoarece conceptualizarea prezentă în redescriere este mult mai viabilă și chiar mai interesantă pentru cunoaștere. Rezultatul dorit, arată Huzum, este o cultură „postmetafizică”, literară și poetică, ce nu presupune, în opinia mea, abandonul preocupării epistemologice.

Receptarea ideilor rortiene aduce în atenție și monografia „Viitorul religiei: solidaritate, caritate, ironie”.²⁷ Aceste trei atribute cheie sunt atât de importante pentru viitorul religiei, deoarece sunt importante pentru viitorul culturii umane postliberale, în general, cu mențiunea, dacă mai este necesară, că între aceste atribute cheie, la Rorty, ironia înseamnă de fapt autoironie. Subiectul și subiectivitatea de tip rortian se fundamentează pe capacitatea de autoevaluare ironică a propriilor valori, poziții, prejudecăți și judecăți. Nimic nu este „dat” și intangibil. Subliniez că filosofia rortiană generează o cultură postmetafizică în care totul este interpretabil, redefinibil, contingent. Remarcăm faptul că aceste trăsături fac posibilă solidaritatea.

În prefața lucrării *Obiectivitate, realism și adevăr. Eseuri filosofice* (2000), intitulată „O filosofie majoră a timpului nostru: relativismul pragmatic al lui Richard Rorty”, Andrei Marga arăta: „Filosofia lui Rorty – redată în liniile mari, dar caracteristice, până aici – a intrat tot mai mult, în ultimul deceniu, în atenția literaților, filosofilor, politicienilor. Referințele la ea se înmulțesc cu rapiditate. Deja pentru anii 1990-1991, renumitul Humanities Citation Index îl plasa pe Rorty după Derrida și Habermas (ambii cu peste o mie de citări semnificative), în fruntea clasamentului (cu aproape șapte sute de citări). Apropiindu-se de Ricoeur, dar înaintea lui Kuhn, Gadamer, Popper, Putnam, Rawls, Davidson, Kripke, Toulmin, (...). Receptarea lui Rorty s-a produs și a crescut deopotrivă în Europa și în Statele Unite. În Germania, de pildă, opera sa a fost percepută predominant ca parte a curentului «autodisoluției filosofiei» (...). În Italia s-a amintit în prima linie efortul său de înlocuire a «filosofiei orientate științific» cu «filosofia istorico-literară», care promovează dialogul social în locul cercetării fiziciste”.²⁸ Marga remarcă importanța bunei receptări a unui autor de talia lui Rorty și în România. „În Franța, Rorty a fost plasat în continuarea demersurilor

²⁵ *Idem.*

²⁶ Eugen Huzum, „Richard Rorty și proiectul redescrierii anti-reprezentationaliste a cunoașterii”, www.academia.edu/1430438/Richard_Rorty_%C5%9Fi_proiectul_redescrierii_anti-reprezentationaliste_a_cunoa%C5%9Fterii

²⁷ [www.Richard%20Rorty-Eseuri%20filosofice,%20vol.%201-Univers%20\(2000\).pdf](http://www.Richard%20Rorty-Eseuri%20filosofice,%20vol.%201-Univers%20(2000).pdf)

²⁸ Andrei Marga, „O filosofie majoră a timpului nostru: relativismul pragmatic al lui Richard Rorty”, Prefață la *Obiectivitate, realism și adevăr. Eseuri filosofice*, trad. de Mihaela Căbulea, București, Ed. Univers, 2000, pp. 5-40. [www.Richard%20Rorty-Eseuri%20filosofice,%20vol.%201-Univers%20\(2000\).pdf](http://www.Richard%20Rorty-Eseuri%20filosofice,%20vol.%201-Univers%20(2000).pdf)

lui Kuhn și Foucault pentru a arăta că «adevărul are o istorie» și ale lui Derrida, pentru «a deconstrui metafizica occidentală», ca autor al denunțării drept «iluzorie» a «oricărei tentative de a fonda rațiunea pe un sol stabil și asigurat» (...) Habermas a invocat «inconsistențele» relativismului lui Rorty semnalate de Putnam dar, înainte de toate, el a căutat să înțeleagă tezele lui Rorty plasându-le în contextul american. (...) Firește, Rorty a răspuns acestor obiecții aduse de doi dintre cei mai mari gânditori ai timpului său.²⁹ Filosofia lui Rorty care combină „contextualismul” și „relativismul”, perspective filosofice care se sprijină reciproc, se situează pe un curs de coliziune cu „realismul” susținut de Putnam și cu „universalismul” argumentat de Habermas, fiind un reper important pentru gândirea contemporană. Richard Rorty a dat propriile replici nuanțând acest „curs de coliziune”. În perspectiva argumentată de noi, realismul este o chestiune de percepție și descriere, cărora nu i se poate sustrage și care fac interpretarea deosebit de importantă în aprecierea a ceea ce este real. De asemenea, toleranța și solidaritatea izvorâte din dezideratul (pe de o parte) de refuz al cruzimii și (pe de altă parte) de pluralism al postliberalismului decelează noile universalii din contingență, din „capcana” metafizică și din importanța redescrierii, precum și din *ironism* (scris astfel pentru a-i sublinia semnificația specială pe care o are acesta la Rorty).

Mulți alții se înscriu în această conversație cu subiect rortian.³⁰ De aici se pot contura două observații care indică spre direcții diferite. Pe de o parte, considerând această deschidere spre ideile rortiene, nu este surprinzător faptul că acest autor a devenit Doctor Honoris Causa și la o universitate românească, la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj Napoca. Pe de altă parte, acest sincronism, manifestat în discuția liberalismului contemporan este benefic pentru liberalismul românesc, în special din perspectiva influenței sale rortiene asupra unei culturi politice liberale. O valorificare hermeneutică a portretului ironistului liberal în contextual analizei specificului individualismului de acest tip este realizată de Lorena Stuparu în studiul „Limite istorice ale liberalismului iluminist și restaurarea bunului individualism” publicat în revista *Sfera Politicii*. Aici, notând că „Hayek vede natura libertății individuale în relația ei specială cu cunoașterea și progresul, mai precis în teza recunoașterii inevitabilei ignoranțe a tuturor ca premisă a justificării libertății individuale” autoarea observă că recunoașterea de bunăvoie a propriei ignoranțe și, prin aceasta, a unei perfectibilități potențiale a individului, se apropie de portretul „ironistului liberal” efectuat de Rorty: „Ironistul liberal (o expresie fericită a individualității) reprezintă un tip uman (evident, ideal) dispus în permanență la autodistanțare critică față de propriu-i limbaj existențial și în același timp capabil să ia atitudine împotriva cruzimii de orice fel. El are drept caracteristici autocreația (ce se desfășoară în spațiul privat) și

²⁹ *Idem.*

³⁰ Există numeroși recenzori, există traducătorii lui Rorty pe care nu îi voi mai menționa aici, pentru a nu omite pe cineva, între care mulți oameni tineri și foarte tineri, și observ că aproape fiecare dintre universitățile românești are un „interlocutor” pentru această discuție.

solidaritatea (ce se manifestă în cadrul comunitar), acestea nefiind în mod necesar legate una de alta, dar nici incompatibile. De altfel, în *Contingență, ironie și solidaritate* (1988), unde conturează acest portret, Rorty încearcă să arate, după propria-i mărturisire, «cum vor arăta lucrurile dacă renunțăm la cerința unei teorii care să unifice publicul și privatul, și ne mulțumim să tratăm cerințele autocreației și solidarității umane ca fiind în mod egal valide, dar pururi incommensurabile». Autocreația și solidaritatea sunt cu puțință datorită libertății individuale și toleranței reciproce a indivizilor în cadrul unei comunități sau al unei societăți, ceea ce invalidează acuza adusă individualismului că ar fi o viziune atomistă³¹.

Înscrierea în dialogul umanității este o cerință imperativă a lumii democratice de astăzi. Liberalismul actual are de învățat lecția subiectivității, ca o modulare a individualismului din liberalismul clasic. Liberalismul rortian este un exercițiu de redefinire, care transcende lecția lingvistică spre sfera politică. Prin redefinire, individul își exercită o putere politică specifică liberalismului, mai puțin exercitată și comentată până acum, cu efecte politice benefice de democratizare. În mod paradoxal, liberalismul rortian oferă prin redescoperire o soluție de rezistență în fața hegemoniei culturale, dar fără înverșunarea plină de violență a soluțiilor revoluționare. Efortul de redescoperire este mai degrabă pașnic, reformator, integrativ. În comunitatea științifică de astăzi, înscrierea în dialogul științific, pe care îl putem numi și sincronist în contextul discuției deschise aici, reprezintă primul pas spre o contribuție relevantă. Iar contribuția relevantă poate fi, din perspectiva ideilor rortiene, redescoperirea contribuției originale. În afara conversației filosofice și științifice a umanității, originalitatea este un non-sens. Cuprinsă în conversația filosofică și științifică a umanității, contribuția originală este numai relativ originală, pentru că este o referință la ceva, un „răspuns“, o „întrebare“, un „comentariu“ prin care se continuă această conversație. Originalitatea începe în sincronism, nu sucombă în sincronism.

Din această perspectivă sincronismul este mereu un efort de deschidere, de corelare și de redescoperire, sau o transcriere, un tip de traducere chiar, mereu imperfect. Astfel, obiectivitatea și originalitatea din paradigma metafizică sunt în paradigma liberalismului rortian menținute prin variantele lor multiple, diferite de la o perspectivă subiectivă la o alta, prin redescoperire. Redescoperirea nu este însă posibilă fără ironism, înțeles ca originalitate subiectivă, ca o emancipare relativă de tradiție (măsura relativității, precum și cea a emancipării fiind decise de fiecare individ în parte). Redescoperirea și ironismul cresc în perspectiva postliberalismului rortian valoarea acceptabilității sociale și aduc promisiunea solidarității, atât de valoroasă în lumea de astăzi, globală și totodată atât de divizată.

Intellectualii români sunt prezenți interesante în conversațiile contemporane – un simptom sincronist. Intellectuali români care au reușit să fie și universali au

³¹ Lorena Stuparu, „Limite istorice ale liberalismului iluminist și restaurarea bunului individualism”, în: *Sfera Politicii*, Volum XVIII, Numărul 8 (150), August 2010, pp.37-38.

insistat să indice din diverse perspective faptul că „dispariția lui afară“ (Andrei Codrescu) face ca orice ar fi „înăuntru“ să ajungă la o relevanță minimală, insignifiantă. În acest caz, ceea ce este „înăuntru“ este relevant și argumentat. Și nu este vorba despre o simplă imitație considerând lecția rortiană a redescrierii și a ironismului, care e de fapt autoironism. Lecția subiectivității este sincronistă – liberală, și totodată solidară, neamintindu-ne că putem ajunge la noi înșine prin alții... și împreună cu ceilalți, într-o cultură politică postliberală.

BIBLIOGRAFIE

- Botez, Angela, „Între modernitate și postmodernitate. Perspective actuale în filosofia de tip continental (Derrida, Rorty, Vattimo, Paul de Man)“, în *Revista de filosofie*, nr. 5-6/2003.
- Botez, Angela, *Postmodernismul în filosofie*, București, Editura Floare albastră, 2005.
- Botez, Angela, „Scrierea filosofică – o întreprindere esențial comunicativă“, recenzie la lucrarea *Omul dialogal*, de Vasile Tonoiu, în *Revista de filosofie*, XLIX, 3-4, București, 2002, pp. 413-418.
- Caracostea, D., *Un mare critic român modernist, domnul Eugen Lovinescu*, București, 1927.
- Codrescu, Andrei, *Dispariția lui „Afară“. Un manifest al evadării*, București, Editura Univers, 1995.
- Huzum, Eugen, *Richard Rorty și proiectul redescrierii anti-reprezentationaliste a cunoașterii*, www.academia.edu/1430438/Richard_Rorty_%C5%9Fi_proiectul_redescrierii_anti-reprezentationaliste_a_cunoa%C5%9Fterii
- Frunză, Sandu, *Pluralism și multiculturalism*, JSRI, No. 9, 2004.
- Lovinescu, Eugen, *Istoria civilizației române moderne*, 1972.
- Lovinescu, Eugen, „Curentele ca frunzele“, în *Rampa*, 24 decembrie 1911.
- Macovicuic, Vasile, „Un proiect de conceptualizare filosofică“, recenzie la *Omul dialogal. Un concept răspântie*, în *Revista de filosofie*, XLIX, nr. 3-4, București, 2002.
- Marga, Andrei, „O filosofie majoră a timpului nostru: relativismul pragmatic al lui Richard Rorty“, Prefață la *Obiectivitate, realism și adevăr: Eseuri filosofice*, trad de Mihaela Căbulea, București, Ed. Univers, 2000, pp. 5-40. Text disponibil la [adresawww.Richard%20Rorty-Eseuri%20filosofice,%20vol.%201-Univers%20\(2000\).pdf](http://adresawww.Richard%20Rorty-Eseuri%20filosofice,%20vol.%201-Univers%20(2000).pdf)
- Mureșan, Vlad, *Richard Rorty și contingența dreptului*, www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=11028
- Popescu, Bogdan M., „Perspective liberale și libertariene în gândirea politică americană“, în vol. *Tendințe actuale în filosofia politică*, coord. de Gabriela Tănăsescu, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2010, pp. 91-114.
- Rorty, Richard, „Private Irony and Liberal Hope“, în Walter Brogan, James Risser (ed.), *American Continental Philosophy*, Bloomington și Indianapolis, Indiana University Press, 2000, pp. 45-58, trad. de Henrieta Anișoara Șerban.
- Rorty, Richard, Ed., *The Linguistic Turn: Essays in Philosophical Method*, Chicago, University of Chicago Press, 1967.
- Rorty, Richard, *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton, Princeton University Press, 1979.
- Rorty, Richard, *Consequences of Pragmatism*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1982, traducere în limba română de Mihaela Căbulea, *Pragmatism și filosofie postnietscheană*, București, Editura Univers, 2000.
- Rorty, Richard, *Contingency, Irony, and Solidarity*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989, traducere în limba română de Sorana Corina Matei, *Contingență, ironie și solidaritate*, București, Editura All, 1998.

- Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, 4 volume, București, Editura Cartea Românească, 1976, 1978, 1979, 1989.
- Steinhardt, N., *Prin alții spre sine*, București, Editura Eminescu, 1988.
- Stuparu, Lorena, "Limite istorice ale liberalismului iluminist și restaurarea bunului individualism", în *Sfera Politicii*, Volum XVIII, Numărul 8 (150), August 2010.
- Șerban, Henrieta Anișoara, *Paradigmele diferenței. Modernism și Postmodernism în filosofia comunicării*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2007.
- Șerban, Henrieta Anișoara, *Ideologiile reformatoare*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2010.
- Tonoiu, Vasile, *Omul dialogal. Un concept de răspântie*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995.

ALTE SURSE

- www.observatorcultural.ro/FILOZOFIE.-Richard-RORTY-Pragmatism-si-filosofie-post-nietzscheana...*articleID_1540-articles_details... –
- <http://institutulxenopol.tripod.com/xenopoliana/arhiva/2001/pagini/4.htm>